



KUAFÖRLERDE İŞ GÜVENLİĞİ VE SAĞLIK RİSKLERİ

İbrahim BULDUK

Dr., Uşak Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü

Özet

Avrupa'da yaklaşık bir milyon kuaför, berber ve güzellik uzmanı var iken dünya çapında üç milyon civarında kuaför bulunmaktadır. Ülkemiz de kuaför salonları son yıllarda hızlı bir büyüme yakalayarak dev bir sektör haline gelmiştir. Kuaför salonları önemli bir istihdam yaratmakta olup sektörde 105 bin kişi çalışmaktadır. Ülkemizde 25 bin kadın kuaförü bulunmakta iken bu rakam erkek kuaförlerde 30 bin civarındadır.

Berberler ve kuaförler çeşitli mesleki sağlık risklerine maruz kalmaktadırlar. Kötü duruş, eklemeler üzerindeki mekanik yük, uzun süreli ayakta durma, daha uzun çalışma saatleri, yemekleri kaçırma ve iş sırasında mola vermemek, gürültü ve yüksek sıcaklıklar gibi fiziksel faktörlere maruz kalma gibi problemler karşılaşılan önemli mesleki sağlık tehlikeleridir. Kuaförlük çoğunlukla bayanları içeren bir faaliyettir ve geleneksel saç yıkama ve kesme ile sınırlı değildir. Kuaförlük aynı zamanda saç boyama, kurutma ve kıvrıma gibi diğer faaliyetleri de içerir. Bu faaliyetlerde profesyoneller, özellikle mesane kanseri için alerjik veya potansiyel olarak kanserojen olduğu bilinen çeşitli kimyasalları ele alırlar.

Bu çalışmanın amacı kuaförlerin maruz kaldıkları ergonomik, kimyasal, biyolojik, fiziksel, psikososyal riskleri sistematik olarak gözden geçirmek ve tespit etmektir. Belirlenen riskleri kontrol edebilmek için yapılabilecekleri ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda önemli bibliyografik veri tabanları, literatür, konuyla ilgili araştırma ekipleri ile temaslar, incelenen makaleler ve seçilen makalelerin referans listeleri kullanılarak 1 Haziran 2017 ye kadar sistematik bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Çalışma sonucunda bu meslekte çalışanların maruz kaldığı mesleki sağlık riskleri net olarak ortaya koyulmuştur. Bu risklerin çalışanlarının sağlığını

etkilememesi veya etkilerinin en aza indirilebilmesi için yapılabilecekler net olarak ortaya koyulmuştur. Bu sorunların genellikle çok az maliyetli önlemler alınarak etkili bir şekilde üstesinden gelinebilir.

Anahtar sözcükler: Kuaför, İş Güvenliği, Sağlık Riskleri.

Occupational Security and Health Risks in Hairdressers

Abstract

There are about one million hairdressers and beauty specialists in Europe while there are three million hairdressers around the world. It is estimated that there are about one million hairdressers, barbers and beauty specialists in Europe alone and several million hairdressers worldwide. Hairdressing saloons in our country have become a giant sector by catching rapid growth in recent years. Hairdressing salons create an important employment and 105 thousand people work in the sector. There are 25 thousand women hairdressers in our country while this number is around 30 thousand in male hairdressers.

Barbers and hairdressers are exposed to a variety of occupational health risks. Problems such as poor posture, mechanical load on joints, prolonged standing, longer working hours, missed meals and breaks during work, exposure to physical factors such as noise and high temperatures are important occupational health hazards. Hairdressing is mostly an activity involving ladies and is not limited to traditional hair washing and cutting. Hairdressing also includes other activities such as hair dyeing, drying and curling. In these activities, professionals deal with a variety of chemicals known to be allergenic or potentially carcinogenic, particularly for bladder cancer.



The aim of this study is to systematically monitor and identify the ergonomic, chemical, biological, physical, psychosocial risks that hairdressers are exposed to. It can be done to check the risks identified. In this context, a systematic literature search was conducted by June 1, 2017, using important bibliographic databases, literature, contacts with relevant research teams, reference lists of the articles reviewed and selected articles.

As a result of the study, occupational health risks exposed to workers in this profession are clearly shown. It has been clarified that these risks can be done in order to prevent the health of the employees or to minimize the effects. These problems can often be overcome effectively by taking very little costly measures.

Key words: Hairdresser, Occupational Safety, Health Risks.

Giriş

Kuaför salonları genel olarak bakım yaptırmak beklentisiyle gelen müşteriler için rahat ve muhabbet ortamlarıdır. Bununla birlikte çok az müşteri kuaför salonunun ciddi riskler doğurabileceğinin bilincindedir. 26/12/2012 tarihli ve 28509 sayılı sayılı Resmi Gazete`de yayımlanarak yürürlüğe giren İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliğine göre, kuaför/berber/güzellik salonları “tehlikeli” sınıfta yer almakta olup bu işyerlerinde; iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi görevlendirilmesi veya ortak sağlık ve güvenlik birimlerinden bu hizmetin temin edilmesi gerekmektedir. İşverenler “işyerlerinin risk



Resim-1: Kuaför salonunda çalışma

değerlendirmesini yaptırmak zorundadırlar (1). Avrupa İş Güvenliği ve Sağlığı Ajansı (EU-OSHA) kuaförlerin ciddi iş sağlığı risklerine maruz kaldığını ve çalışma koşullarının iyileştirilmesinin büyük bir öncelik olması gerektiğini kabul etmiştir (2). İşle ilgili cilt hastalıklarının maliyetinin yalnızca AB’de yılda yaklaşık 5 milyar avro olduğu tahmin edilmektedir (3). İngiltere’de yapılan bir çalışma, kuaförlerin % 70’inin kariyerleri boyunca işle ilgili cilt bozukluklarından muzdarip olduğunu bildirmiştir (4). Danimarka’da yapılan bir çalışmada kuaförlerdeki cilt hastalıkları ekonominin tüm dallarındaki ortalama cilt hastalıklarıyla karşılaştırıldı (5). Her 10,000 çalışan için, bütün iş kollarında ortalama olarak 6 vakaya karşı kuaförlük sektöründe 57 vaka rapor edilmiştir (5). Fransa’da yapılan bir çalışmada, kuaförler tüm iş gücünün yaklaşık % 1’ini temsil ederken, işle ilgili astımı etkileyen kadınların % 20 sinin kuaför olduğu görülmüştür (6). Uluslararası Kanser Araştırmaları Ajansı, yakın tarihli monograflarından birinde (2010), ‘kuaför veya berber olarak kimyasallara mesleki maruz kalmaya ilişkin genel değerlendirilmesinde insanlar için muhtemelen kanserojen (Group 2A) olduğunu belirtmektedir (7). Kas iskelet rahatsızlıklarının kuaförlerde beş kat daha yaygın olduğu tahmin edilmektedir. Sektördeki sağlık ve güvenlik sorunları kısırlığa, daha düşük üretkenliğe ve nihayetinde sektörü zamanından önce terk ile sonuçlanmaktadır. Mesleği erken terk (özellikle genç kuaförler, yani 35 yaşın altında olanlar) topluma maliyeti (sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri için artan talep) ve genç kuaförlere yönelik mesleki eğitim yatırımlarının kârlılığı üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Mesleği erken terk etmenin (özellikle genç kuaförler, yani 35 yaşın altında olanlar) topluma maliyeti (sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri için artan talep) ve genç kuaförler için mesleki eğitim yatırımlarının kârlılığı üzerinde olumsuz bir etkisi vardır (8).

Tüm işyerlerinde olduğu gibi iş sağlığı ve güvenliği (İSG) risklerini anlamak ve bunların üstesinden gelebilmek için öncelikle iş yerindeki tehlikeleri tanımlamak ve bunları ortaya çıkma ihtimaliyle ilişkilendirmek gerekir. Daha sonra uygun önleme önlemleri önerilmeli ve uygulanmalıdır. Bu işleme risk değerlendirmesi denir ve tekrarlanır (8).



Resim-2: Kuaförlerde tipik ıslak çalışma

Kuaförler çeşitli mesleki sağlık risklerine maruz kalmaktadırlar. Gürültü ve yüksek sıcaklıklar gibi fiziksel faktörlere maruz kalmanın yanı sıra uygun olmayan duruş, eklemlerde mekanik yük, uzun süreli ayakta durma, uzun çalışma saatleri, kaçırılmış yemekler, çalışma sırasında mola almama gibi sorunlar ve bu insanlar için en önemli mesleki sağlık riskleridir. Kuaförler şampuan, saç boyası, perma solüsyonu, deterjan, parfüm ve saç spreyi gibi geniş bir ürün yelpazesini sürekli olarak kullanmaktadırlar. Manikür, pedikür, yüz bakımı ve diğer güzellik bakımlarını da uygularlar (8).

Bu sağlık sorunlarının genellikle çok az maliyetli önlemler alınarak etkili bir şekilde üstesinden gelinir. Örneğin, eldivenlerin satın alınması ve kullanılması, yıllık cironun sadece % 1 ine mal oluyor. Yüksekliği ayarlanabilen döner koltuklar ve kaymayan zemin kaplaması da düşük maliyetli müdahalelerdir (8).

Materyal ve Metod

Kuaförlerin maruz kaldıkları ergonomik, kimyasal, biyolojik, fiziksel, psikososyal riskleri sistematik olarak gözden geçirmek ve tespit etmek ve belirlenen riskleri kontrol edebilmek için yapılabilecekleri ortaya çıkarmak amacıyla önemli bibliyografik veri tabanları, literatür, konuyla ilgili araştırma ekipleri ile temaslar, incelenen makaleler ve seçilen makalelerin referans listeleri kullanılarak 1 Haziran 2017 ye kadar sistematik bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması neticesinde

kuaför salonlarında karşılaşılan başlıca riskler dokuz kategoriye ayrılabilir. Bu noktada risklerin tanımlanması ve gerekli tedbirler detaylı olarak vurgulanmıştır.

Ergonomik riskler

Ergonomi iş organizasyonunu, çevreyi ve iş ekipmanını çalışana uygun hale getirmeyi tasarlayan bir bilimdir. "Ergonomik faktörler" terimi, genel olarak, çalışan ile çalışma ortamı arasındaki uyumda (fiziksel ve bilişsel) eksikliklerin olduğu durumları belirtir. İş tasarımı ergonominin olmaması fiziksel rahatsızlık, vücudun bir bölümünde kalıcı ağrı veya fiziksel ve zihinsel yorgunluk ile sonuçlanabilir. Fiziksel semptomlar genellikle vücudun çeşitli yerlerinde sürekli veya tekrarlayan hareketlerden veya alternatif olarak uygun olmayan duruşlardan kaynaklanır. Bu ergonomik sorunlar kas-iskelet sistemi bozukluğuna neden olabilir. Alt sırt problemleri genellikle kuaför uzun süre ayakta kaldığında ortaya çıkar. Bu tür problemler omurganın uzun süre bükülmesinden veya uzun süre bükülmesinden de kaynaklanır. Çalışanın bacak desteği veya sırt dayanağı olmaksızın tabure üzerinde oturmak zorunda kaldığı durumlarda durum daha da ağırlaşır. Omuz sorunları, çalışan sürekli olarak kollarını omuz seviyesinin üstünde veya kollar yan yana uzun süre beklettiğinde ortaya çıkar. Saçın kesilmesi veya şekillendirilmesi sırasında gözlenir. Boyun sorunları, başın öne doğru bükülmesinden veya müşterinin saçını izlemek için sürekli bir yandan diğer yana döndüğünde ortaya çıkar. Tekrarlayan ve kuvvetli hareketlerin eşlik ettiği malzemeleri sıkıca tutmak normalde dirsek, bilek ve el problemlerine neden olur. Uzun süre ayakta durmak varisli damarlar, zayıf dolaşım ve ayak ve bacaklarda şişme gibi sorunlara sebep olabilir. Bu risk kategorisinde, ağır eşyaların veya ekipmanların manüel olarak taşınması, bel ve sırt yaralanmalarıyla ilişkilendirilebilir. Sorumluluk dağılımındaki belirsizlikler, yoğun çalışma saatleri, özellikle yoğun koşullar altında çalışma saatleri ve dinlenme sürelerinin olmaması gibi kötü organizasyonel prosedürler yukarıdaki belirtileri ağırlaştırır (2).

Yaralanmaları veya belirtileri önlemek amacıyla bir takım önlemler almak önemlidir. Bunlar, birincisi çalışma ortamının uygun tasarımı ve ikincisi uygun çalışma uygulamaları olarak ikiye ayrılabilir.

İlk durumda salonun düzeni, ekipman ve malzemelerin yeri, işverenin kendisini nasıl hareket ettirdiğini ve iş yerinde nasıl konumlandığını belirlemede önemlidir. Kuaförün aşırı eğilme ve aşırı yükseğe erişmesini azaltmak için etrafında serbestçe hareket etmesi ve vücut pozisyonunu değiştirmesi için etrafında yeterli alana sahip olması gerekir. Tüm tezgâhlar uygun yüksekliklerde yapılmalı ve kuaför sandalyeleri her zaman yüksekliği ayarlanabilir olmalıdır. Sadece ekipman ve malzemeler kolay erişilebilir olmamalı, aynı zamanda onların ağırlık ve hacimleri de göz önüne alınmalıdır. Bu durum tekerlekli arabaların kullanılması ile kolaylaştırılabilir. İş uygulamaları açısından, görevin mümkün olduğunca farklı olması önemlidir; böylece çalışan farklı kaslar kullanır ve kasların iyileşmesi sağlanır. Bu durum örneğin saç keserken veya saçları süpürmek ve şampuanlamak gibi farklı görevler arasında dönüşümlü olarak oturmak ve ayakta durmak arasında değişen bir yöntemle gerçekleştirilebilir. Eğilmiş veya ayarlanabilir tutma yeri olan ergonomik aletler bilekleri düz tutar. Yeni saç yıkama tesisatları satın alındığında ergonomik konular da göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı şey taşınabilir saç kurutucuları ve makaslar için de geçerlidir. Açıkça tanımlanmış sorumluluklar, görevlerin adil dağılımı, uygun zaman ayırmaları ve dinlenme molaları, ergonomik olarak semptomları azaltmaya yardımcı olabilir. Sağlık gözetimi önlemenin ön koşuludur. Hamile bir çalışanın bazı görevlerden muaf tutulması



Resim-3: Kimyasallara maruziyet



Resim-4: Kuaförlerde enfeksiyonlara ve hastalıklara neden olabilecek malzemeler

gerekip gerekmediğine ilişkin doktorun görüşü her zaman takip edilmelidir. Kuaför salonunda risk değerlendirmesinde hamile çalışanlar için uygun çalışma koşulları hesaba katılmalıdır (2).

Kimyasal riskler

Kimyasallar sadece kimya sanayinde çalışanlar için değil, sanayinin tüm faaliyet alanlarında çalışanlar için de risk oluşturmaktadır. Ancak bütün kimyasallar aynı derecede tehlikeli değildir, aynı yolla, aynı şekilde ve aynı sürede zarar vermezler. Ayrıca kimyasalların riskleri sadece kendi özellikleri ile sınırlı değildir ve bir kimyasal birden çok tehlikeli özelliğe sahip olabilir. Kimyasala maruziyet koşulları ve maruz kalan kişinin özellikleri de kimyasalların riskini önemli ölçüde etkileyebilir (9).

Bazı kimyasalların zararlarının yıllar sonra ortaya çıkması, tehlikeli olarak görülmemesi ve yaratacağı sonuçların risk olarak algılanmaması, kanıksanmış ve sıradan ürünler olarak tehlikesiz olarak kabul edilmiş olması, kimyasal maruziyet sonrası her zaman belirgin, gözle görünür, hemen fark edilir bir etkinin ortaya çıkmaması, kullanılan birçok kimyasalın etiketinde sadece ticari ismin bulunup içerikleri hakkında bilgi olmaması, kimyasalların değişik isimlerinin bulunması gibi pek çok etmen de kimyasalların riskini artırmaktadır. Bu riskleri ortadan kaldırmanın öncelikli yolu tehlikeyi ortadan kaldırmak, diğer bir deyişle, tehlikeli kimyasalı kullanmamak veya tehlikesizle ya da daha az tehlikeli olanla değiştirmektir. Bir kimyasal yerine kullanılan başka bir kimyasalın aynı işlevi görmesi,



Resim-5: Kimyasallara maruziyet

ucuz ve kolay elde edilebilir olması aynı zamanda da sağlığa ve güvenliğe zararlı etkisinin olmaması veya daha az zararlı olması gerekir, ancak bu her zaman mümkün değildir.

Kimyasalların güvenli bir şekilde üretilmesi, kullanılması, taşınması ve yok edilmesi, diğer bir deyişle, kimyasal risklerin kontrol altında tutulabilmesi için ilk ve en önemli adım kimyasalların özelliklerinin ve aynı zamanda da çevreye ve insana verebileceği zararlarının bilinmesidir. Kimyasalların kullanım alanı, sayıları, zararları göz önüne alındığında bu bilgilerin kolaylıkla ve tüm kullanıcılar tarafından bilinmesinin olanaksız olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Kimyasalların fiziksel ve kimyasal özelliklerine göre, etkilerine göre, taşıdıkları risklere göre değişik sınıflandırmalar bulunmaktadır. Genel sınıflandırmaların yanı sıra tehlikeli kimyasallara ait uluslararası sınıflandırmalar bulunmaktadır. Sağlık ve



Resim-6: Kimyasallara maruziyet

güvenlik ve çevre için risk taşıyan kimyasallar tehlikeli kimyasal olarak kabul edilmekte ve bu kimyasallar için kriterleri uluslararası düzenlemelerle belirlenmiş etiketleme ve malzeme güvenlik formları hazırlama zorunluluğu getirilmiştir.

Tehlikeli kimyasal kaplarının, ambalajlarının, paketlerinin, kimyasalın özelliğini (kimyasal formülü fiziksel özelliği ve ticari ismi) açıkça belirtecek şekilde etiketlenmesi, zararlı, zehirli, patlayıcı vb. özelliğini belirten sembolün, güvenlik ve risk numarasının bulunması gerekir. Ayrıca kimyasallara ait pek çok bilginin ve önlemlerin yer aldığı malzeme güvenlik formlarının hazırlanması da ulusal mevzuatımız ve uluslararası mevzuat gereği yasal zorunluluktur. Genel kural olarak ve yürürlükteki mevzuat gereği kimyasala ait sembollerin ve uluslararası işaretlerin dışındaki bilgilerin, kullanıldığı ülkenin resmi veya ulusal dilinde yazılması gerekmektedir (9).

Bir işletmede sıcaklık ve basınç kullanarak kimyasalların yapısı değiştiriliyorsa veya yeni ürünler ortaya çıkıyorsa burada, yangın, patlama riskleri veya parlayıcı veya zehirli sıvıların, buharların, gazların veya yeni kimyasalların ortama yayılma olasılığı var demektir. Bu da kimyasalların sağlık ve güvenlik risklerini oluşturmaktadır.

Kuaförler şampuanlar, saç boyaları, perma solüsyonları, deterjanlar, parfümler ve saç spreylere gibi geniş bir yelpazede ürün kullanmaktadırlar (1). Kozmetik uzmanları manikür, pedikür, yüz bakımı ve diğer güzellik bakımlarını uygularlar. Bazı ülkelerde (ör. ABD), kozmetikçiler kuaför de olabilir. Bu iki işte, kullanılan tüm ürünler büyük oranda aynı kimyasal maddeleri içerebilir. Bazı



Resim-7: Kuaförlerde elektrik tehlikesi kaynağı fiş ve priz

kimyasal maddeler için, hayvan çalışmalarında üreme toksisitesi bildirilmiştir, ancak insanlarda yeterli kanıt bulunmamaktadır (organik çözücüler, aromatik aminler, formaldehit, ftalatlar vb.) (2-5). Deri emme ve teneffüs etme, kuaför ve kozmetikçiler için uygun maruz kalma yollarıdır (6,7). Hem ciltten emilim hem de soluma kuaförler için kimyasallara maruz kalma yollarıdır. Kuaför salonlarındaki belirli ıslak çalışma nedeniyle su ve cildi zararlı tehlikeli maddelerle uzun süreli veya tekrarlanan temas çalışanların cildini tahriş edebilir ve alerjik ekzemalara sebep olabilir. Islak çalışma çalışanların ıslak bir çevrede çalışma saatlerinin önemli bir bölümünde sıvı geçirmez eldivenler giydikleri veya ellerini sık sık veya yoğun bir şekilde yıkarken çalıştıkları faaliyetleri içerir. Kuaför mesleğindeki tipik ıslak çalışma örneğinin saçların şampuanlanması ve ıslak saçlarla birlikte çalışmayı içerir. Cildin su, sulu ürünler veya ıslak saçlarla sık teması tahriş edici cilt hasarına ve duyarlılığa (alerji gelişimine) yol açabilir. Özellikle eller günde birkaç saat ıslak iş görüldüğünde, cilt hasarında artış beklenmelidir. Sıvıya dayanıklı koruyucu eldivenler, kalıcı veya yetersiz giyildiğinde tahriş edici cilt hasarına katkıda bulunabilir. Islak çalışma, cildin tahriş edici veya hassaslaştırıcı maddelere karşı



Resim-7: Kaygan zemin ve düşme

koruyucu bariyer işlevini zayıflattığı için, tehlike artışına katkıda bulunan önemli bir faktördür. Dolayısıyla, özellikle stajyerlerin ve geçici işçilerin aşırı derecede suya maruz kalmamalarına özen gösterilmelidir (2).

Bu işte tüm ürünler büyük oranda aynı kimyasal maddeleri içermektedir. Organik çözücüler, aromatik aminler, formaldehit, ftalatlar gibi bazı kimyasal maddeler hayvan çalışmalarında üreme toksisitesi neden olmuştur. Alerjik ve tahriş edici etkilere sahip kimyasallar sıklıkla solunum yolu reaksiyonları, astım, dermatit, rinit ve göz hastalıkları gibi sağlık problemlerine neden olmaktadır. Ayrıca, kimyasalların kuaförlerin üreme sağlığını etkilediği ve iç ortam hava kirliliğine katkıda bulunduğu bilinmektedir. Bu şampuan ve bakım ürünleri saç boyası ürünleri kalıcı dalga sıvıları ve stil ürünleri için geçerlidir. Ayrıca, ürünlerin temizlenmesi ve dezenfekte edilmesi, sık cilt ile teması veya uygun olmayan kullanım ile birlikte tahriş edici dermatite ve hassaslaşmaya (alerji) neden olabilir. Kuaför salonlarında kullanılan bazı maddeler havada uçarak uygun olmayan kullanımla birlikte cilt tahrişine ve hassasiyetlere neden olabilir (2).

Risk değerlendirmesi AB Çerçeve Direktifi'nde öngörülen bir süreçtir [İşyeri Sağlık ve Güvenliği Direktifi (89/391 / EEC)]. İşveren, salondaki personel için herhangi bir tehlikenin, özellikle eğitilmiş uzmanlar tarafından uygun bir şekilde tanımlanmasını ve değerlendirilmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu süreç verilerin toplanmasını ve tehlikeli madde ve ürünlerin bir envanterinin derlenmesini içerir. Güvenlik bilgi formları, daha az resmi hale getirilmiş üretici bilgileri ile desteklenince uygun bir bilgi kaynağıdır. Kozmetik ürünler söz konusu olduğunda, etiketler veya paket eklentileri üzerindeki uyarılar ve/veya kullanma talimatları da önemli bilgiler sağlayacaktır. Böyle bir envanter, faaliyetle ilgili tehlike değerlendirmesi, çalışma prosedürünün hazırlanması ve işyerinde koruyucu önlemlerin belirtilmesi için temel oluşturabilir. Kullanılan ürünlerden kaynaklanan riskleri ve öngörülen faaliyetlerin tipi ve niteliği üzerine elde edilen bilgiler ışığında solunumla ilgili, ciltle ilgili ve fiziko-kimyasal tehlikeler (yangın ve patlama tehlikeleri) birbirinden bağımsız olarak değerlendirilecek ve derlenecektir. Tipik kuaförlük faaliyetle-



rinin bir analizi, tehlike değerlendirmesinde özellikle aşağıdaki faaliyetlerin dikkate alınması gerektiğini ortaya koymuştur:

- Saç şampuanı ve saç bakım úrünlerinin uygulanması,
- Saç boyama,
- Fón çekme,
- Stil,
- Islak temizlik ve dezenfeksiyon işleri.

Kuaför salonu için uygun havalandırma maruziyeti en aza indirmek için hayati öneme sahiptir. Kullanılan úrünlerin AB Kozmetik Yönetmeliđi (EC Yönetmeliđi 1223/2009) uyarınca tasarlanmış ve üretilmiş olması büyük önem taşımaktadır ve kullanım talimatlarına uyulmalıdır. Kimyasallara maruz kalmanın önlenmesi için bazı temel tedbirler;

- Kimyasalların kapların kapakları kullanımdan hemen sonra kapatılmalıdır.
- Boş kimyasal kaplar uygun bir şekilde atılmadır.
- Úrünler üretici talimatlarına göre depolanmalıdır.
- Kuaför salonunda mücevher ve ziynet eşyası takılmamalıdır.
- Nikel kaplı eşyalar kullanılmamalıdır.
- Yemek yemekten veya herhangi bir şey içmekten kesinlikle kaçınılmalıdır.
- Çalışan kendisi ya da müşteri cildinde cilt tahrişi gözlemliyorsa, kimyasal kullanımını önlemek için özel dikkat gösterilmelidir.
- Mesleki cilt iltihaplarını en aza indirmek için ıslak ve kuru faaliyetler arasında dönüşümlü olarak çalışılmalı, su ile uzun süren teması azaltmak gerekir.
- Koruyucu eldivenler kullanılmalı ve ciltte kimyasal kalıntılar uzun süre kalmamalıdır.
- Bariyer kremleri kullanmak kimyasalların ciltle temasını engeller.

El hijyeni ve bakımı için bir alan ayrılmalıdır. Risklerin önlenmesi için sağlık gözetim programları gereklidir. Hamile çalışanlar mevcut mevzuat ve toplu sözleşmelerde öngörülen hükümlere göre görevden muaf tutulmalı ve korunmalıdır. Hamile bir kadının üstlendiği belli bir görevin uygunluğu-

na dair şüphenez varsa, anneliği korumak için bir doktora danışılmalı ve kararına sayđı gösterilmelidir. Risk değerlendirmesi hamile çalışanlar için uygun olan görevleri ve çalışma koşullarını önermelidir (2).

Biyolojik riskler-hijyen

Biyolojik ajanlar; bakteri, virüs, mantar, diğer mikroorganizmaları ve bunlarla ilişkili toksinleri kapsamaktadır ve canlı veya canlıların ürünü olan organizmalardır. Bu organizmalar genellikle su, toprak, bitki ve hayvan gibi doğal ortamlarda bulunurlar. Çalışma yaşamında biyolojik risk etmenleri denildiğinde akla; herhangi bir enfeksiyona, alerjiye veya zehirlenmeye neden olabilen (genetik olarak değiştirilmiş olanlar da dâhil), mikroorganizmalar, hücre kültürleri ve insan parazitleri gelir. Vücutta solunum yolu, sindirim veya deriden absorpsiyonla, gözlerden, mukoz membran ya da yaralardan (hayvan ısırıkları, iğne batması vb.) girebilir ve insan sağlığını farklı yollardan, hafif veya ölüme kadar gidebilen alerjik reaksiyonlara ve hastalıklara neden olarak olumsuz yönde etkileyebilirler. Bakteriler, virüsler ve mantar sporları gibi biyolojik faktörler enfeksiyonlara ve hastalıklara neden olabilir. Ayrıca, biyolojik ajanlar kimyasal ajanlardan daha fazla öldürücü olma potansiyeline sahiptirler. Çünkü tabiatda bulunurlar, kolaylıkla temin edilebilme ve üretilebilme özellikleri vardır (10).

Mesleki enfeksiyonlar; Mesleki enfeksiyonlar, bakteri, virus, mantar ve parazitleri içeren mikrobiyal ajanların iş ilişkili maruziyetinin sebep olduğu insan hastalıklarıdır. Bir enfeksiyona mesleki diyebilmek için, biyolojik aktif organizma ile temas eden çalışma ortamları içeren mesleklerde görülmelidir. Enfeksiyon hastalığı; enfeksiyon etkeni ile duyarlı kişi arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Etken ve duyarlı kişinin arasına bulaşma yolları konulduğunda enfeksiyon zinciri tamamlanmış olmaktadır. Etken, kişinin kendisinde yerleşik ise iç kaynaklı (endojen), dışarıdan alınmışsa dış kaynaklı (ekzojen) enfeksiyondan bahsedilir.

Enfeksiyon zincirinin halkaları; Bir enfeksiyon etkeninin hastalık yapabilme yeteneği patojenite; etkenin ağır veya öldürücü bir hastalık tablosuna yol açma yeteneği ise virülansolarak tanımlanır.

Enfeksiyon Riski; Enfeksiyon hastalığı; enfeksiyon etkeni ile duyarlı kişi arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Etken ve duyarlı kişinin arasına bulaşma



yolları konulduğunda enfeksiyon zinciri tamamlanmış olmaktadır. Etken, kişinin kendisinde yerleşik ise iç kaynaklı (endojen), dışarıdan alınmışsa dış kaynaklı (ekzojen) enfeksiyondan bahsedilir.

Bulaşma Yolları; Çalışma ortamı ve hava, temas, ortak kullanılan, giysi, araç ve gereçler, vektörler (etkeni taşıyan canlı konakçılar), kan ve kan ürünleri çalışma ortamı enfeksiyon zincirinin tüm halkalarını içeren önemli bir rol oynamaktadır.

Duyarlı Kişi (Konakçı); Enfeksiyon zincirinin son halkasıdır. Çalışma koşulları gereği, çeşitli mikroorganizmaların kişinin çeşitli yerlerinde kolonize olma olasılığının yüksekliği yanında özgün olmayan ve özgün kişisel savunma mekanizmalarının, yine ağır çalışma koşullarının yarattığı stres ve normal nüfusa göre fazla olduğu gözlenen bazı sağlık bozucu alışkanlıkların da etkisiyle yeterince işlev göremediği durumlar söz konusu olabilir.

Çevre etmeni ise zincirin tümünü kapsar. İstisnalar dışında, nem, radyasyon, hava basıncı, hava akımının hızı, kimyasal maddeler, gazlar ve toksinler gibi faktörler enfeksiyon oluşumunu etkilerler.

Biyolojik ajanlara maruziyet daha çok sağlıkla ilgili iş kollarında ve laboratuvar çalışanlarında görülür, ancak tarım ve hayvancılık işlerinde, gıda üretiminde, hizmet sektöründe, sanitasyon işlerinde çalışanlarda, dericilik, madencilik gibi bazı sanayi kollarında da biyolojik nedenli meslek hastalıkları görülmektedir. Saç bakımının yapıldığı kuaför salonları da biyolojik risklerin bulunduğu iş kollarındandır.

Bu nedenle sıkı hijyen önlemleri uygulanmalıdır. Bu mikroorganizmaları arındırmanın en etkili yolu yeni hazırlanmış dezenfektanları kullanmaktır. Rutin temizlik için fırçalar, taraklar, makaslar, tıraş bıçakları, havlular, masaj aletleri vb. sıcak sabunlu su ile yıkanmalı ve ardından dezenfektan solüsyonuna 15-20 dakika daldırılmalıdır. Eller düzenli olarak antibakteriyel sabunla yıkanmalıdır. Ciltte kesik ve yara varsa su geçirmez bantlarla kaplanmalıdır. Bir gün boyunca pek çok insan bir kuaför salonunu ziyaret edebilir. Bu bulaşıcı hastalıkların mikroorganizmaları arasında potansiyel olarak yüksek bir değişim oranı olabileceği anlamına gelir. Bunun oluşmasını önlemek için teçhizat iyice yıkanıp dezenfekte edilinceye kadar

bir sonraki müşteride tekrar kullanılmamalıdır. Burada eldiven kullanımı da hastalıklardan koruyabilir. Tüm işyerlerinde olduğu gibi, lavabolar ve tuvaletler de temiz tutulmalı ve dezenfekte edilmelidir. Klimalar mikroorganizmaların üreme ve yayılmasını önlemek için uygun şekilde muhafaza edilmeli ve bakımı yapılmalıdır (2).

Fiziksel riskler (termal konfor, gürültü, aydınlatma)

Termal konfor parametreleri (oda sıcaklığı, nemi ve iç hava değişimi oranı, vb.) hem çalışanlar hem de müşteriler için maksimum rahatlık sağlayacak şekilde ayarlanmalıdır. Stresli bir iklim koşulu iş kazalarını ve rahatsızlığı tetikleyebilir.

Bu nedenle klima sisteminin doğru bakımını yapmak önemlidir. Çalışma alanları doğal veya yapay ışıkla yeterince aydınlatılmalıdır. Durum böyle değilse, aşırı gerginlik sonucu gözyaşları kaza nedeni olabilir. Zayıf aydınlatma aynı zamanda baş ağrılarına neden olabilir. Üfleçler, saç kurutucuları ve buharlı cihazlar, özellikle eşzamanlı kullanıldığında nispeten yüksek bir ses düzeyi oluşturabilir. Bu durumda iletişimin engellenmesi dışında işitme engeli de ortaya çıkabilir (2).

Elektriksel riskler

Kuaför salonlarında çeşitli elektrikli cihazlar bulunur. Bu cihazlar genellikle suyun yakınında kullanılır ve dikkat edilmedikçe daima elektrik çarpması tehlikesi vardır. Bu nedenle elektrikli ekipmanın bakımı çok önemlidir. Ehliyetli bir elektrikçi elektrik altyapısını ve ekipmanını düzenli olarak incelemelidir. Elektrik kabloları, fişler ve prizler uygun şekilde izole edilmeli ve emniyet röleleri takılmalıdır. Üfleçlerdeki ve saç kurutma makinelerindeki emici filtreler, yetersiz akış ve aşırı ısınmayı önlemek için düzenli olarak temizlenmeli veya değiştirilmelidir. Kuaförler cihazların kurulumu ve kullanımı için daima üreticinin talimatlarına uymalıdır. Her zaman hatırlanması gereken önemli emniyet noktaları, elektrikli cihazları nemli veya ıslak alanlardan uzakta muhafaza etmek, asla elektrikli cihazlara ıslak elle dokunmamak ve temizlemeden önce cihazları kapatmak ve fişini çekmektir. Uzatma kablolarının ve çoklu fişlerin kullanılmasından kaçınılmalıdır. Tüm elektrikli cihazların sertifikalandırılması ve bunların kullanımı için gerekli tüm güvenlik şartlarının yerine getirilmesi gerekir (2).



Kayma, tökezleme ve düşme riskleri

Kuaför salonları, hem personelin hem de müşterilerin serbest dolaşımını sağlayacak şekilde geniş ve düzenli olmalıdır. Bu bakımdan doğru organizasyon, tabureler, cihazlar, elbise askıları, ürün teşhiri için vitrinler, mağaza rafları vb. rahat dolaşımı engellememelidir. Ek olarak takılma ve tökezlemeyi önlemek için elektrik kablolarının veya kabloların salonun zemini aşmamasına özen gösterilmelidir. Kaymayı önlemek için tüm zemin yüzeyleri kurutulmalı ve dökülmelerden derhal temizlenmeli ve saçlar sürekli olarak süpürülmelidir. Zemin yüzeyi yatay ve kaymaz olmalıdır, çatlak veya kırık fayanslar olmamalıdır. Merdivenler ve basamaklar kaymaz olmalıdır. Çalışanlar kaymaz ayakkabı giymelidirler. Düşerek yaralanmaları önlemek için dolapların, sıvı veya yarı sıvı paket ürünlerin uygun bir şekilde depolanması ve kolay erişilmesi gerekir. Ek olarak elektrik kabloları veya diğer kabloların salon zemini üzerinde olmamasına özen gösterilmelidir. Kaymayı önlemek için tüm zemin yüzeyleri kurutulmalı ve dökülmelerden hemen sonra derhal temizlenmeli ve saçlar sürekli olarak süpürülmelidir (2).

Yanıklar ve kesikler

Sıcak yüzeylere sahip olabilecek saç kurutma makineleri ve buharlı cihazlarla temas yanıklara neden olabilir. Aşırı sıcak su ile sürekli temastan kaçınmak için özen gösterilmelidir. Makas, ustura, jilet veya tırnak makası gibi tüm eşyaların dikkatle kullanılması, iyi durumda tutulması ve koruyucu ile muhafaza edilmesi gerekmektedir. Bu onları dolaplardan alırken keskin kenarlarından ve uç noktalarından ciddi kesiklere sebep olmaması için gereklidir. İyi olmayan bir aydınlatma, artan çalışma yoğunluğu ve uzun çalışma saatleri veya iş kesintilerine de katkıda bulunabilir (2).

Yangın riski

Bir yangının başlaması ve yayılması için gerekli olan üç parametre kuaför salonlarının çalışma ortamlarında bir arada bulunur: sıcak elektrikli yüzeyler, yanıcı ürünler ve hava. Yangın riskini en aza indirmek için bir parametrenin diğerinden izole edilmesi gerekir. Saç ürünlerinin, aerosollerin ve çözücülerin sıcak yüzeylerden veya ısıtılmış kaplardan uzak tutulması yangına dayanıklı dolaplarda düzgün bir şekilde depolanmasıyla

başarılabilir. Bunun yanı sıra, iyi iş uygulamaları ve çalışma takvimi, kurutma ve saç spreyleme gibi uyumsuz görevler birbirinden izole edebilir. Solvent döküntüleri derhal temizlenmeli ve boş kimyasal kapları uygun şekilde atılmalıdır. İç havadaki yüksek konsantrasyonlu çözücü buharını önlemek için yeterli havalandırma kurulmalıdır. Sigara içmek kesinlikle yasaklanmalıdır. Çıplak alevli taşınabilir gaz ısıtıcıları kullanılmamalıdır. Tüm kaçış yolları ve yangın çıkışları açık tutulmalıdır. Salondaki yangın söndürücüler, yangın söndürme battaniyeleri, sprinkler ve yangın alarmı bulunmalıdır. Bir acil durum planı tasarlanmalı ve tüm çalışanlar buna aşina olmalı ve acil tatbikata katılmalıdır (2).

Psikososyal Riskler

İş sağlığı tüm mesleklerde çalışanların bedensel, ruhsal ve sosyal yönden iyilik hallerinin en üst düzeyde tutulması, sürdürülmesi ve geliştirilmesi çalışmalarıdır. Bir çalışma ortamında çalışanların sağlığını etkileyebilecek pek çok faktör bulunabilmektedir (2).

Psikososyal etmenler; bir işyerinde bulunan kişiler arası ilişkiler, çalışanların birbirleriyle, formen, ustabaşı ve yöneticilerle ilişkileri, iş yerinin yönetim şekli ve ücret politikası gibi konuları içermektedir. Ayrıca ağır, tekrarlanan ve tekdüze (monoton) yapılan çalışmalardan kaynaklanan iş stresi ve benzeri hususlarda, bu başlık altında incelenebilir. Psikososyal etmenlerin başında kimilerince çağımızın hastalığı olarak nitelendirilen, stresin yanı sıra çatışmalar, organizasyonel faktörler (çalışma süreleri, vardiya vb.) gelmektedir (11).

Stres; endişe, tahrik, uyarı, zorlama yaratan durum olarak tanımlanmaktadır. İşyerinde stres yaratan etmenler şunlardır: Yöneten ve yönetilenlerin amaç konusundaki fikir ayrılığı, personel değerlendirmede belirsizlikler, kişiler arası rekabet, kayırmacılık, güç savaşı, yetki ve sorumluluk belirsizliği, etkin kayıt ve iletişim sistemi olmaması, yeni değişimler (yönetim, üretim, ücret politikası vb.), kişilik çatışmaları, çalışma koşulları (devam, izin, ücret vb.), işin niteliği (çalışanlarda tekdüze işler, yöneticilerde zaman baskısı vb.) ve işyerindeki konumdur (11).

Organizasyonel etmenler: Motivasyon eksikliği, tekdüze üretim, vardiya sistemi, çalışma süresi



uzunluğu, iş tatmini, yasal yetersizlikler, çatışmalar, üretim süreci hataları ve iş kazalarıdır.

Kültür ve mesleğe ilişkin etmenler: Genç/yaşlı olmak, eğitim düzeyi artması, bekâr olmak, çocuk sahibi olmak, işyerine uzakta oturmak, kirada oturmak, kültürel yapı farklılıkları, beslenme biçimi farklılıkları ve boş zamanları uygun değerlendirmemek

Bezdirme (Mobbing): Kökeni İngilizce ve İngiltere olan mobbing kelimesi Türkçeye bezdirme ya da yıldırma olarak çevrilebilmektedir. İngiltere’de holigan olarak da adlandırılabilen ve topluma uyum sorunu olan kişilerin kendi içlerinde birbirlerine uyguladıkları kaba davranışlardan köken alan mobbing kavramı ülkemizde de son 5-10 yıldır sıklıkla konuşulmaya başlanan bir kavram olup, aşağıda mobbing davranışlarının bileşenleri verilmektedir. Kendini ifade etme ve iletişim oluşumunu engelleme, sosyal izolasyon, mesleki itibara saldırı, niteliksiz işlerde çalıştırılma, zorlayıcı ortam koşullarında çalıştırılmadır.

Taciz: Kişinin; bedensel, zihinsel ve duygusal sınırlarını tehdit edici davranışlar taciz olarak nitelenmektedir. Bireysel şiddet biçimi olarak kabul edilen taciz toplumda güç ve yardım kaynakları kısıtlı olan kişiler (kadınlar, çocuklar, yaşlılar, sakatlar, azınlıklar gibi) içinde yaygınlık göstermektedir. Tacizin kaynağını; sevgi, sahiplenme, koruyuculuk (“Senin iyiliğini istediğim için bunu yapıyorum”, “Seni seviyorum o yüzden...” gibi) aksine güç ve kontrol oluşturur. Taciz eden kişinin tek amacı karşındakini kontrol etmek ve onu tahakküm altına almak dolayısıyla “güçlü” hissetmektir. Kişi, onun için sadece bir “nesne”dir. Taciz; kişinin benlik değerini, kendine olan saygı ve sevgisini, ve kendini algılayış biçimini ciddi biçimde tahribata uğratar. Taciz edilen kişi kendini değersiz ve umutsuz hisseder. Korku ve endişe içinde giderek daha fazla içe kapanmaya başlar. Bu duruma eşlik eden utanç ve suçluluk duyguları ise kişinin kendini çevresinden soyutlamasını, yalnızlığını ve ümitsizliğini tehlikeli boyutlara taşır (12).

Çalışma ortamları daha sağlıklı hale getirilip, uzun çalışma sürelerinden kaçınılmalıdır. Aynı işi yapan çalışanlara eşit ücret verilmeli, ücret adaletsizliği yaşanmamalıdır. İşe uygun çalışanlar seçilmelidir. Kuaförler halkla ilişkileri açısından problemlili insanların çalışma alanları olmamalıdır. İşverence iyi

ve adaletli bir yönetim sergilenmelidir. Gebe ve emziren çalışanlar var ise sağlık durumuna uygun olarak çalıştırılmalıdır. Stres, şiddet, taciz ve zorbalık gibi psikososyal risklerin önlenmesi için çaba gösterilmelidir. Çalışanlar arasında ayrımcılık ve baskı uygulanmamalıdır (2).

Sonuçlar ve Tartışma

Kuaförlerde belirlenen fiziksel, kimyasal, biyolojik, ergonomik ve psikososyal risklerin belirlenip yönetilebilmesi için öncelikli olarak risk değerlendirmesinin yapılması gereklidir. Risk değerlendirmesi, işyerinde meydana gelebilecek tehlikelerden işçilerin güvenliği ve sağlığı için risklerin değerlendirilmesi sürecidir. Bir risk değerlendirmesi, yaralanmaya veya zarara neden olabilecek şeyleri düşünmek için üstlenilen çalışmanın tüm yönlerini, tehlikeleri giderebilir mi yoksa yoksa, riskleri kontrol altına almak için hangi koruyucu veya koruyucu önlemlerin bulunduğu veya bu önlemlerin alınması gerektiğini sistematik olarak inceler. Çoğu işletme, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler için basit beş adımlı yaklaşım (risk unsurlarını içeren yönetim) iyi çalışmalıdır (13).

Adım 1: Tehlikeleri ve tehlikede olanları belirleme: İşyerinde zarar verme potansiyeline sahip olan şeyleri aramak ve tehlikeye maruz kalabilecek çalışanları tanımlamak.

Adım 2: Riskleri değerlendirmek ve önceliklendirmek: Mevcut risklerin tahmini (muhtemel zararın şiddeti ve olasılığı ...) ve önem sırasına göre önceliklendirilmesi.

Adım 3: Önleyici tedbir kararı; Riskleri ortadan kaldırmak veya kontrol altına almak için uygun önlemleri belirlemek.

Adım 4: Harekete geçmek: Bir önceliklendirme planı içerisinde önleyici ve koruyucu tedbirleri uygulamaya koymak.

Adım 5: İzleme ve gözden geçirme: Değerlendirmenin düzenli aralıklarla gözden geçirilmesi ve güncellenmesi. Bununla birlikte, özellikle daha karmaşık riskler ve koşullar için eşit derecede ya da daha iyi çalışan diğer yöntemlerin olduğunu bilmek önemlidir.

Risk değerlendirmesi sonucuna göre ve öncelik sırasıyla aşağıdaki tedbirler alınarak risk azaltılır;

Çalışanların sağlık ve güvenliği yönünden risk oluşturabilecek tehlikeli madde çıkışını önlemek



veya en aza indirmek üzere uygun proses ve mühendislik kontrol sistemleri seçilir ve uygun malzeme ve ekipman kullanılır. Riski kaynağında önlemek üzere uygun iş organizasyonu ve yeterli havalandırma sistemi kurulması gibi toplu koruma önlemleri uygulanır. Tehlikeli maddelerin olumsuz etkilerinden çalışanların toplu olarak korunması için alınan önlemlerin yeterli olmadığı hallerde bu önlemlerle birlikte kişisel korunma yöntemleri uygulanır. Çalışanların özellikle hijyen kurallarına uyması sağlanarak solunum maskesi, eldiven, gözlük, kaymaz ergonomik ayakkabı ve iş elbisesi kullanılması sağlanır. Riskin özelliğine göre yönetmeliklerde belirtilen periyotlarda sağlık gözetimi yapılır. Çalışanların sağlığı için risk oluşturabilecek maddelerin düzenli olarak ölçümü sağlanır. Ölçüm sonuçları belirtilen mesleki maruziyet sınır değerleri dikate alınarak değerlendirilir.

Kaynaklar

1. 26 / 12 / 2012 tarihli ve 28509 sayılı sayılı Resmi Gazete`de yayımlanarak yürürlüğe giren İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspix?MevzuatKod=9.5.16909&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch>.
2. EU-OSHA (European Agency for Safety and Health at Work), Risk assessment for hairdressers. Available at: <http://osha.europa.eu/en/publications/e-facts/efact34>.
3. Government of South Australia, Department of Health, Public health standards of practice for hairdressing, 2006. <http://www.health.sa.gov.au/pehs/publications/hairdressing-guideline-april06.pdf>.
4. Hairdressers Registration Board of Western Australia, Hairdressers guide to occupational safety and health, 2005.
5. Hairdressing Training Board Ltd, Safety in hairdressing premises. <http://www.derrycity.gov.uk/DerryCitySite/files/71/71f6f9af-e0f4-495c-961f-e1d7a331ea68.pdf>
6. Maraschin, J., 'Hairdressing and beauty care: European action for safer workplaces', HesaMag #01, European Trade Union Institute, Autumn-Winter 2009, pp. 42-45. <http://www.etui.org/content/download/6019/58113/file/Hairdressing+and+beauty+care+-+European+action+for+safer+workplaces.pdf>
7. Mimas and University of Manchester, Ensure your own actions reduce risks to health and safety. <http://htmobi.mobi/sites/default/files/download/document100.pdf>
8. Lieven Eeckelaert; Spyros Dontas; Evi Georgiadou; Theoni Koukoulaki; Lorenzo Munar (EU-OSHA). European Agency for Safety and Health at Work. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. doi: 10.2802/86938
9. Fatma İŞİK COŞKUNSES; Kanserojen Kimyasal Maddeler ve İş Sağlığı ve Güvenliği; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğu; İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanlık Tezi. 2008
10. Zulheir I. Fakhri. Workplace Biohazards, ILO, Encyclopaedia of Occupational Health and Safety: (Ed. Stellman J.M) Fourth edition, Vol. II, P.38.2-38.4,1998.
11. Mustafa Necmi İLHAN; Psikolojik Risk Etmenleri; Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakóltesi. 2015
12. Mine Karagözoğlu; Taciz: Cinsel ve Fiziksel İstismar. Psikiyatri. <http://www.dpsikiyatri.com/taciz.asp>
13. Risk assessment for Hairdressers; European Agency for Safety and Health at Work - <http://osha.europa.eu>.●